

Anatol PETRENCU

Basarabeni în cadrul României întregite

A.P. – doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar. În 2010 a făcut parte din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova. Din octombrie 2010 este directorul Institutului de Istorie Socială și redactor-șef al revistei „ProMemoria”. Cărți publicate: *România și Basarabia în anii celui de-Al Doilea Război Mondial* (1999), *Polonezii în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. Istoria politică* (2005), *Basarabia în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial: 1939-1945* (2006), *Varșovia văzută de un istoric basarabean* (2006), *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini* (2011).

S-a scurs un secol de la marile evenimente istorice, desfășurate în Basarabia. Până la proclamarea independenței de stat (24 ianuarie 1918), Basarabia (Republica Democratică Moldovenească) formal mai făcea parte din imperiul țarist, transformat de Revoluția din februarie 1917 în Federația Republicilor Rusiei. Primul Război Mondial, în care se implicase plenar Rusia țaristă, dar și cea democratică, condusă de Alexandr Kerenski, a scos în evidență gravele probleme cu care se confrunta acest imperiu de zeci de ani: cea națională, agrară, economică etc. Eșecurile armatei ruse pe fronturile războiului au determinat nu numai abdicarea țarului și criza Guvernului provizoriu, ci și revolte generalizate, animate de Partidul Social-Democrat (bolșevic), condus de V. I. Lenin, extinderea anarhiei, soldate nu doar cu asasinat, maltratare ale civililor de către militari, dar și cu luarea cu forța a proprietății oamenilor înstăriți, în primul rând a pământului. În Basarabia, problema agrară și cea națională erau legate strâns una de alta.

Evenimentele din Basarabia au condus la crearea Sfatului Țării – organul legislativ superior (parlamentul) al provinciei. La scurt timp

de la proclamarea independenței de Rusia, devenită bolșevică (după lovitură de stat din octombrie 1917), la 27 martie 1918, cu majoritatea de voturi, membrii Sfatului Țării au decis Unirea Basarabiei cu Patria-mamă România. „Actul Unirii, – a scris Pantelimon Halippa, – a fost capătul unui drum lung, greu și bătătorit de cei mai mari patrioți ai Basarabiei, actul Unirii a fost flacăra românismului, purtată din generație în generație, începând cu familia lui Alexandru Hâjdeu, Constantin Stamati, frații Vasile, Mihai și Alexandru Stroescu... Prin actul Unirii s-au realizat idealurile noastre din moși-strămoși. Actul Unirii a deschis larg ferestrele, prin care cu abundență au pătruns lumina și cultura, la care s-a adăpat în mod obligatoriu poporul românesc dintre Prut și Nistru. Unirea provinciei noastre cu Patria Veche, România, a fost un act de o importanță deosebită, fiindcă efectele binefăcătoare ale Unirii se manifestă și astăzi. În provincia noastră se vorbește o limbă frumoasă românească, așa ca la București¹.

După Unirea Bucovinei (15 noiembrie 1918), la 1 decembrie 1918, prin Unirea Transilvaniei s-a încheiat procesul de reîntregire națională a României.

Scopul acestui articol este de a evidenția principalele realizări ale României interbelice, care s-au răsfrânt benefic asupra basarabenilor.

E bine să știm de unde am pornit. În pofida unor realizări incontestabile ale imperiului țarist, demonstrate până la implicarea acestuia în Marele Război (așa s-a numit Primul Război Mondial), Rusia era un stat înapoiat, polițienesc, cu o sumedenie de probleme nerezolvate, Basarabia fiind o gubernie agrară, săracă, cvasi-analfabetă, supusă unei rusificări acerbe. Din cauza mizeriei și sărăciei, a nedreptăților privind repartizarea (stăpânirea) pământului, mulți basarabeni au fost nevoiți să plece peste Nistru în căutarea unei vieți mai bune.

După Unirea Basarabiei cu Regatul Român, pe acest teritoriu au demarat procese de modernizare a economiei, a vieții politice, a societății în ansamblu.

Astfel, în domeniul *economiei*, atenția principală a conducerii statului a fost acordată sectorului agrar. Deloc întâmplător acest lucru: la sate trăiau 87% din locuitori, la orașe – 13%. În timpul descompunerii imperiului țarist, țărani basarabeni au însușit cu de la sine putere tere-

O hartă etnografică, administrativă și economică a Basarabiei din momentul Unirii. A făcut parte, probabil, din materialele care aveau să fie prezentate de delegația basarabeiană la Conferința de Pace de la Paris

nuri agricole, proprietăți ce trebuiau legalizate. La 27 noiembrie 1918, Sfatul Țării a adoptat Legea agrară, promulgată la 22 decembrie 1918, dar aplicată începând cu 11 martie 1920². Până în 1924 Instituția de Stat „Casa Noastră” a aplicat Legea agrară, expropriind și împroprietărend terenurile agricole. A fost expropriat pământul moșierilor, care depășea 100 de hectare; terenurile ce aparțineau statului (rus), mănăstirilor, aflate în străinătate, cetățenilor străini, zemstvelor etc.; mănăs-

tirile au rămas cu 50 de hectare. Pământurile expropriate au fost oferite agricultorilor care nu posedau pământ și locuiau pe moșii, precum și țăranilor ce aveau mai puțin pământ decât prevedea norma legală (6-8 ha). Împroprietărirea cu pământ s-a făcut pe bază de răscumpărare, prețul pământului fiind stabilit pe baza prețului mediu de arendă. Altfel spus, țăranii au devenit proprietari ai terenurilor agricole; ei au beneficiat de credite cu o dobândă mică și de lungă durată, de semințe selecționate de bună calitate etc. Conform statisticii oficiale, la 1 ianuarie 1931, în Basarabia au fost împroprietăriți 335 621 de țărani³, având actele în regulă. Pământul a devenit marfă, ceea ce însemna deschiderea de noi perspective de dezvoltare economică și socială.

Basarabia, ca parte componentă a României, a trecut prin aceleași greutăți și realizări ca și țara în întregime. România a avut de suferit în urma implicării în Primul Război Mondial și a făcut un efort considerabil în vederea depășirii urmărilor războiului. Crearea României mari a dus la modificarea modului de producție și la schimbarea piețelor de desfacere a mărfurilor. Dacă în trecut producția agricolă basarabeană era trimisă pe piața Imperiului Rus, după Unire producătorul basarabean a fost nevoit să caute noi piețe de desfacere, atât în interiorul țării, cât și în exterior. Totul a evoluat în timp, spre binele țăranului basarabean. În Basarabia se producea grâu, porumb, floarea soarelui, tutun, sfeclă de zahăr, vin. Multe din produsele agricole erau vândute pe piețele din interiorul României, iar unele din ele (floarea soarelui și produsele acesteia) – pe piețele din Europa. Mulți țărani basarabeni își crease gospodării-model, demne de luat exemplu pentru toți consătenii lor. Elocvent este și cazul lui Alexandru Fedeleș din Căușeni. El a participat la Primul Război Mondial, în cadrul armatei ruse. A făcut studii liceale, cunoștea limbile română, rusă, germană și franceză. În 1932, împreună cu un consătean, Sava Vrabie, a făcut studii de agronomie în Franța. Revenind la Căușeni, a lucrat agronom, s-a ocupat de creșterea viței de vie și a pomilor fructiferi. S-a căsătorit cu Olga Bordeian din Ursoaia. Fiul lui Alexandru, Eremia Fedeleș, își amintește: „Familia noastră a avut șase deseatine de pământ, dintre care o deseatină și jumătate de pământ era viță de vie altoită. Noi aveam casă bună, poiată, în care puteam ține o pereche de boi, o pereche de cai, câteva oi. Nu departe de gospodărie, bunelul și tata au sădit o pădure. Din pădure luam haragi și mlață

pentru legatul viței de vie. În fiecare toamnă, cu o căruță specială, trasă de un cal, tata ducea strugurii de vânzare comercianților evrei din Căușeni”⁴. Regretatul Boris Vasiliev a scris în cartea sa de memorii cum sătenii din Molovata l-au ales pe tatăl lui primar: avea o gospodărie exemplară⁵. Dar invazia sovietică din 1940, apoi revenirea sovieticilor în 1944, va lichida această pătură de oameni gospodari, etichetându-i „chiaburi” și deportându-i în Siberia (în 1941 și 1949).

Caracterul agrar al economiei Basarabiei s-a păstrat și în perioada interbelică.

Industria s-a dezvoltat lent și a avut o legătură strânsă cu agricultura. În Basarabia au fost construite mori: în 1940, în ținutul Nistru erau 25 de mori sistematice comerciale și 351 de mori țărănești, iar în total, în Basarabia, funcționau circa 1 000 de mori țărănești, din 1930 fiind organizate în Asociația generală a micilor morari și proprietari de oloinițe⁶. Progresul lent al industriei basarabene are câteva explicații: provincia este lipsită de zăcăminte naturale, adică de materia primă necesară. Un rol determinant în politica investițională l-a jucat factorul extern: din octombrie 1924, prin crearea așa-numitei „Republici Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești”, a cărei frontieră de vest era marcată pe hărțile sovietice pe râul Prut, URSS a decis să cucerească Basarabia. Această stare de lucruri a temperat conducerea României în crearea unei industrii moderne în Basarabia.

În schimb, *infrastructura* Basarabiei a cunoscut o modernizare spectaculoasă. În doar trei ani (1918-1921) a fost schimbat ecartamentul căilor ferate (de la cel rusesc, mai larg, la cel european). Datorită eforturilor depuse de conducerea României, în Basarabia au fost întărite, reconstruite sau construite noi căi ferate, cum ar fi, de pildă, traseul Chișinău-Bălți cu o lungime de 85 de km, cel dintre stația Revaca (Chișinău) și Căinari, care scurta drumul spre Galați cu 61 de km. Exemplele ar putea continua. România interbelică a construit locomotive și diverse feluri de vagoane (pentru transportul de pasageri și mărfuri), care circulau nu doar pe teritoriul țării, inclusiv Basarabia, ci erau exportate în străinătate (inclusiv în URSS)⁷. Între Chișinău și București circulau trenuri rapide și accelerate, care aveau vagoane directe spre Cluj și alte orașe.

O dezvoltare împetuasă a cunoscut și rețeaua de șosele moderne. În 1918, în Basarabia erau în total 254 km de șosele (Chișinău-Criuleni – 40,6 km, Chișinău-Orhei – 33,7 km etc.). La fiecare sută de kilometri pătrați de suprafață reveneau circa 575 metri de șosea, ceea ce „era de o sută de ori mai puțin decât se cerea”⁸. După Unire, Ministerul Lucrărilor Publice de la București a elaborat un plan amplu de construire a șoselelor în Basarabia. Din diverse motive acest plan a fost realizat doar parțial: a fost construită șoseaua Hotin-Cernăuți, Otaci-Colincăuți, Soroca-Florești și altele. În Basarabia au fost reparate sau construite din nou numeroase poduri și podețe: dacă în 1919 existau 620 de poduri, cu o lungime de 4 261 m, către anul 1940 s-au mai construit 4 105 poduri cu o lungime de 17 989 metri. Prutul era un râu navigabil, cu transport fluvial intens. În Basarabia s-au construit, de asemenea, trei aeroporturi – la Chișinău, în 1921, la Cetatea Albă și Ismail, în 1935.

În perioada interbelică, Basarabia a fost cea mai telefonizată parte a României. Aici s-a creat o rețea ramificată de *spitale și farmacii*. Fiind învingătoare în Primul Război Mondial, România a beneficiat de reparații de război din partea Germaniei. În acest sens, România a primit din Germania, între altele, și aparate Roentgen, de care a beneficiat spitalul de la Costiujeni (Chișinău). Datorită îmbunătățirii condițiilor de trai și a sistemului de ocrotire a sănătății, în Basarabia a sporit natural numărul populației.

O adevărată „revoluție culturală” s-a produs în domeniul învățământului, mai ales în cel primar și liceal. În educație, moștenirea țaristă a fost lamentabilă: conform datelor recensământului din 1897, în Basarabia, știutorii de carte alcătuiau 15,6%, iar în rândurile populației băștinașe (a românilor) starea de lucruri era și mai deplorabilă – între bărbați știa carte doar 10,5%, iar între femei doar 1,7%.

Statul român a depus eforturi deosebite în vederea alfabetizării copiilor și maturilor. Intelectualii basarabeni au cerut naționalizarea școlii încă în 1917. După Unire, acest proces s-a dinamizat. Autoritățile au organizat cursuri pentru învățători. Un rol deosebit de mare l-au avut învățătorii, profesorii și oamenii de cultură veniți din restul țării. Aceștia au fost adevărați „apostoli” (Dan Dungaciu), care au realizat acte de eroism. Dacă înainte de 1918 nu exista nicio școală românească,

după 1918 numărul acestora crește sensibil, astfel că, în ianuarie 1939 existau 2 718 școli, cu 7 581 de învățători și 346 747 de copii⁹. Existau școli de stat și particulare: din cele 97 de școli particulare (1938), 75 erau evreiești, 5 germane, 4 poloneze, 1 ucraineană, 2 rusești și 10 românești¹⁰. În 1940 în Basarabia erau 26 de licee (17 de băieți și 9 de fete), 24 de gimnazii și alte școli de cultură generală, frecventate de 17 350 de elevi. Absolvenții liceelor din Basarabia au avut posibilitatea să-și continue studiile la universitățile din Iași, București, Cluj sau în centre universitare din vestul Europei.

În noiembrie 1926, la Chișinău a început să activeze Facultatea de Teologie Ortodoxă, iar în aprilie 1933 și-a deschis ușile Facultatea de Științe Agricole – ambele fiind extensiuni ale Universității de la Iași. Astfel, la Chișinău au fost puse bazele învățământului superior din Basarabia. În 1919 a fost deschis Conservatorul „Unirea”, în 1925 – Conservatorul Național, în 1936 – Conservatorul Municipal. Basarabia a oferit culturii mondiale artiști inegalabili: Eugeniu Coca, Ștefan Neaga, Maria Cebotari ș. a.

În Basarabia interbelică a funcționat Teatrul Național din Chișinău, Biblioteca Universitară Centrală, Muzeul Național de Istorie. Aici s-au tipărit cărți, reviste („Viața Basarabiei” rămâne și în prezent o sursă de documentare pentru istorici), ziare, atât în limba română, cât și în alte limbi ale etniilor conlocuitoare.

În 1925 a fost înființată Patriarhia Română, având în componența ei Mitropolia Basarabiei, cu două eparhii: Arhiepiscopia Chișinăului și Episcopia Cetății Albe-Ismail. În 1928, Gurie Grosu a fost ridicat la rangul de mitropolit. Biserica din Basarabia a fost reorganizată, a fost construit un nou orfelinat, un sanatoriu pentru preoți, chiar o Bancă a preoților – „unică în peisajul românesc” (D. Dungaciu).

În România interbelică, cu anumite carențe, a funcționat democrația, bazată pe Constituție (adoptată în 1923) și pe legi. A funcționat un sistem pluripartidist, un sistem electoral modern. În noiembrie 1919, în România s-au desfășurat primele alegeri generale pe baza votului universal, egal, direct, secret și a reprezentării proporționale a mandatelor în conformitate cu numărul populației. Astfel, cetățenii României întregite au ales primul parlament postbelic. Basarabienii s-au prezen-

tat la vot în proporție de 72,2% din alegătorii incluși în liste, dovadă convingătoare că locuitorii provinciei au acceptat Actul Unirii din 27 martie 1918. Basarabienii au ales și au trimis în primul parlament postbelic al României 90 de deputați și 37 senatori¹¹. Pe parcursul anilor, formațiunile politice din Basarabia au fuzionat cu cele din restul României sau au constituit noi partide.

România interbelică a fost mereu hărțuită de URSS. În 1924 un *comando* sovietic a trecut Nistrul și a încercat să ridice o insurecție la Tatar-Bunar. În octombrie 1924, URSS a creat un cap de pod de cucerire a Basarabiei, de sovietizare a restului României și a Balcanilor. Acest cap de pod s-a numit RASSM, asemenea Belarus față de Polonia sau Karelia față de Finlanda. Guvernul de la București a luat măsurile convenite în privința asigurării securității statului, cu atât mai mult cu cât agenți sovietici sistematic treceau Nistrul cu sarcini de a destabiliza situația internă. În astfel de condiții Bucureștiul a fost obligat (forțat de împrejurări) să introducă forțe ale Jandarmeriei, atât de mult hulite de presa bolșevică. Guvernarea a modernizat și poliția, în care 20 la sută erau ofițeri și trupă din restul României, iar 80 la sută erau basarabeni.

Mult s-a scris despre ineficiența administrației din Basarabia. În mare parte așa a fost: de multe ori, ca pedeapsă, în Basarabia au fost trimiși administratori corupți, certați cu legea sau cu bunul-simț. Nu ar fi o scuză, însă nici în alte regiuni ale României administrația nu a fost mai bună. Criticile nu au fost regionale, ci naționale.

În perioada interbelică basarabienii au beneficiat de un regim democratic (cu cunoscutele-i carențe), bazat pe Constituție și legi, au folosit avantajele reformei agrare și libertățile orășenești. Procesul de modernizare a economiei, infrastructurii, vieții sociale etc. a fost pe alocuri rapid, în alte cazuri – lent sau chiar cu crize. Totuși a fost un progres incontestabil, care, spre nefericirea basarabenilor (a românilor în ansamblu), a fost întrerupt de invazia sovietică, înfăptuită la 28 iunie 1940. În fața colosului de la răsărit, România a fost nevoită să cedeze Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța. O parte a populației s-a refugiat în România, marea majoritate însă a avut de îndurat politicile de inginerie socială, promovate de URSS.

Note

¹ P. Halippa, A. Moraru. *Testament pentru urmași*, Chișinău, 1991, p. 195.

² Gheorghe Palade. *Basarabia în cadrul statului român întregit*. În: *O istorie a Basarabiei*, Chișinău, Editura Serebia, 2015, p. 209.

³ *Idem*, p. 210.

⁴ Anatol Petrencu. *Teroarea stalinistă în Basarabia. Studii, documente, memorii*, Chișinău, S.n., 2013, p. 101.

⁵ Boris Vasiliev. *Stalin mi-a furat copilăria*. Ediție revăzută și adăugită, Chișinău, Grupul Editorial Litera, 2012, p. 54.

⁶ Gheorghe Palade, *op. cit.*, p. 214.

⁷ Cu prilejul unei vizite de documentare la Sankt-Petersburg, am vizitat Muzeul Căilor Ferate Ruse și am văzut expus un model de locomotivă și vagon, importate de URSS din România.

⁸ Gheorghe Palade, *op. cit.*, p. 217.

⁹ *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, coordonator Ioan Scurtu, București, 2003, p. 257, 262.

¹⁰ *Idem*, p. 260.

¹¹ *Idem*, p. 160.